

УДК 372.8:811.161.2

DOI 10.32782/cuj-2024-2-14

Чорноус Оксана В'ячеславівна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Донецького державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0001-8770-8869

**ОПАНУВАННЯ ФАХОВОЇ МОВИ
НА МАТЕРІАЛІ ТЕКСТІВ СУДОВИХ РІШЕНЬ**

У статті досліджено переваги та напрями використання текстів судових рішень у процесі навчання майбутніх працівників правоохоронних органів української фахової мови. Увагу до обраної теми вмотивовано потребою продовжити вдосконалення знань та умінь здобувачів вищої освіти з фахової мови, а також урізноманітнити арсенал викладача фаховими текстами, що обмежено досліджувалися в аспекті їх мовних засобів та мовного оформлення. Визначено, що саме ці юридичні тексти мають значний потенціал через їхню доступність для опрацювання викладачем та здобувачами, а також автентичний характер, що своєю чергою уможливорює ефективну роботу з неадаптованим текстом та змістом. Наголошено на наявності широкого спектру форм як ще одній перевазі, адже це надає змогу викладачеві обирати необхідний матеріал для проведення різних лінгвістичних спостережень. Також у науковій розвідці схарактеризовано основні напрями використання текстів судових рішень. Насамперед їхню ефективність окреслено під час опанування стилістики, зокрема домінантних ознак офіційно-ділового стилю та його мовних засобів, а також акцентовано на доцільності лінгвістичного спостереження за канцеляризмами, мовними штампами, кліше, властивими текстам юридичного підстилю. Крім того, простежено специфіку використання судових рішень для вдосконалення орфографічної грамотності здобувачів, розширення їхніх знань щодо типових аббревіатур. Продемонстровано можливості застосування текстів судових рішень у процесі вивчення лексичного масиву фаху, зокрема їх широкий потенціал для студіювання професійної термінології. Звернуто увагу на необхідність редагування лексичних порушень та наявність вірогідних технічних огріхів у текстах судових рішень. Теоретичні положення проілюстровано найбільш типовими прикладами, дібраними з текстів судових рішень, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Ключові слова: фахова мова, юридичний текст, судові рішення, мовні норми, лінгвістичне спостереження.

Chornous O. V. Using court decisions in professional language learning

The article investigates the advantages and possibilities of using texts of court decisions in the process of teaching Ukrainian professional language to prospective law enforcement officers. Attention to the chosen topic is motivated by the need to continue improving the knowledge and skills of applicants for higher education in professional language, as well as to diversify the teacher's arsenal with professional texts, which have been limitedly studied in the aspect of their language. It is determined that these particular legal texts have significant potential because of their accessibility for processing by the teacher and applicants, as well as their authentic nature, which in turn allows for effective work with non-adapted text and content. The availability of a wide range of forms is noted as another advantage, because it allows the teacher to select the necessary material for various linguistic observations. Also, the main areas of using texts of court decisions are characterized in the scientific exploration. First of all, their effectiveness is outlined in mastering stylistics, in particular, the dominant features of the official business style and its linguistic means, as well as emphasized on the expediency of linguistic observation of clericalisms, language stamps, clichés peculiar to the texts of the legal substyle. In addition, the specifics of using court decisions to improve the spelling literacy of applicants, to expand their knowledge of typical abbreviations are traced. The possibilities of using the texts of court decisions in the process of studying the lexical array of the specialty are demonstrated, in particular, their wide potential for studying professional terminology. Attention is paid to the necessity of editing lexical mistakes and technical errors in the texts of court decisions. Theoretical concepts are illustrated by the most typical examples selected from the texts of court decisions posted in the Unified State Register of Court Decisions.

Key words: professional language, legal text, court decisions, language norms, linguistic observation.

Вступ. Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1] визначено, що особи рядового, сер-

жантського й старшинського складу так само, як начальницького (середнього і вищого) складу Національної поліції зобов'язані воло-

діти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків. Це означає, що нинішні поліцейські повинні мати високий рівень мовної освіченості та вільно послуговуватися особливим функціональним різновидом мови, орієнтованим на професійну сферу діяльності, тобто фаховою мовою. Наразі така спеціалізована підготовка здійснюється закладами вищої освіти в межах навчальної дисципліни «Українська мова професійного спрямування», однак, зважаючи на широке коло тем, що пропонуються для опанування, у поєднанні з відчутним скороченням обсягу годин на вивчення, запит на вдосконалення мовних навичок серед здобувачів та здобувачок лишається стабільно високим. У цій ситуації одним із найбільш ефективних способів задовольнити потреби майбутніх фахівців є широке залучення фахових текстів як важливого інструменту комунікації в обраній галузі. Зацікавлення обраним аспектом зумовлено передусім тим, що фахова мова не існує як самостійна форма прояву мови, натомість актуалізується у фахових текстах [2]: саме в цьому мовленнєвому масиві мовні одиниці фахової мови розкривають усі свої властивості та ознаки [3, с. 1]. Керуючись такими міркуваннями, для аналізу з-поміж усього багатоманіття мовного матеріалу обираємо тексти судових рішень, які, на нашу думку, можуть бути успішно використані в процесі мовної підготовки майбутніх працівників правоохоронних органів. Умотивовуючи актуальність обраної теми, також зауважимо, що використання судових рішень в освітньому процесі не є новацією, однак здебільшого вони є предметом розгляду таких дисциплін, як «Судові та правоохоронні органи», «Цивільний процес», «Судоустрій України», «Адвокатура України» тощо, натомість під час вивчення української фахової мови їх використання недостатнє.

Метою цього дослідження є аналіз переваг та напрямів використання текстів судових рішень у процесі навчання майбутніх працівників правоохоронних органів української фахової мови.

Матеріали та методи. У пропонованій роботі послуговуємося описовим методом

для планомірної інвентаризації аспектів, у яких можливим є використання судових рішень, їх інтерпретації та узагальнення; методом лінгвістичного спостереження для аналізу конкретного мовного матеріалу в текстах судових рішень; методом термінологічного аналізу для уточнення змісту ключових понять. Джерелом ілюстративного матеріалу послуговували судові рішення, розміщені в Єдиному державному реєстрі судових рішень (<https://reyestr.court.gov.ua/>). Кожен із прикладів супроводжується реєстраційним номером судового рішення для його надійної ідентифікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У науковій розвідці спираємося на розуміння фахового тексту, запропоноване І. Павлюк у результаті ґрунтовного аналізу низки публікацій з теорії фахового тексту. Дослідниця зауважує, що в його основі лежить «фахова комунікація у певній сфері діяльності з позиції прагматичного орієнтування, яка включає текстуальні ознаки, так само, як лексичні, семантичні та синтаксичні особливості» [4, с. 165]. Звертаємося також до поняття юридичного тексту, докладно опрацьованого І. Царьовою. Науковиця акцентує на тому, що наразі пошуки більш точного формулювання ще тривають, але з урахуванням ґрунтовних напрацювань вітчизняних та зарубіжних дослідників його можна визначити як «повідомлення, інтерактивне явище, вияв правової інформації, об'єктивований в зміст офіційного письмового документа, і містить модальний характер, прагматичну установку, що дають підстави досліджувати його особливості через різні типи лексичного, граматичного та логічного зв'язків» [3, с. 133]. Глибшому розумінню можливостей використання автентичного юридичного тексту в освітній діяльності сприяє наукова розвідка «Legal English and Adapted Legal Texts», у якій автори наводять джерела таких текстів, дають рекомендації щодо організації роботи з ними [5, с. 58–62]. Значущими також вважаємо посібники з написання судових рішень, укладені на допомогу суддям. Вони містять рекомендації зі стилістики судового рішення, які слугують додатковим орієнтиром щодо спе-

цифіки цього різновиду фахових текстів. Ці та інші наукові праці з різних аспектів викладання української мови професійного спрямування (В. Борисенко, О. Гридчук, І. Козинець, В. Михайлик, В. Підгурська, С. Товкайло, Н. Шульжук та ін.), специфіки юридичного тексту (І. Зоренко, І. Клименко, С. Кость, А. Ляшук, О. Наконечна та ін.), особливостей підготовки судових рішень (Ю. Кернякевич-Танасійчук) створюють підґрунтя для нашого дослідження, але водночас є лише дотичними до нього.

Результати. Однією з істотних переваг саме текстів судових рішень вважаємо їх доступність: відповідно до п. 1 ст. 4 Закону України «Про доступ до судових рішень» [6] судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному вебпорталі судової влади України. Користувачі можуть здійснювати пошук, перегляд, копіювання та роздрукування судових рішень або їхніх частин. Вільний доступ до цих юридичних текстів дає можливість викладачеві частіше пропонувати здобувачам незнайомі їм тексти для опрацювання, у такий спосіб забезпечуючи їх щораз новим матеріалом для практикування. До того ж, для опанування фахової мови в такому разі залучаються автентичні матеріали, які дають змогу здобувачам контактувати з неадаптованою мовою та змістом. Їх використання допомагає не лише значно спростити та пришвидшити процес формування загальних навичок здобувачів, а й посилює їхню впевненість щодо вже реальних ситуацій [5, с. 59]. До переваг організаційного плану уналежнюємо також змогу обирати різні форми судових рішень для лінгвістичного спостереження: вироки, постанови, судові накази, рішення, ухвали. Кожна з них має свою специфіку, що може бути виявлена шляхом порівняльного аналізу.

З метою підвищення рівня пізнавальної активності, розвитку інтелектуальних здібностей здобувачів доцільно ширше застосовувати науково-дослідницький підхід, який уможливіло розвиток їхніх умінь аналізувати мовні явища, застосовувати теоретичні знання на практиці, а також використовувати загально-

наукові та власне лінгвістичні методи. У цьому аспекті судові рішення можуть послугувати цінним матеріалом для вдосконалення стилістичних умінь, що лежать в основі формування мовно-комунікативної компетентності. Так, опрацьовуючи судові рішення, здобувачі можуть ґрунтовніше опанувати домінуючі стилістичні ознаки й типові мовні засоби офіційно-ділового стилю, зокрема простежити стандартизованість (сталі звороти), однотипність виразів, вживання спеціальної термінології, наявність канцеляризмів, відсутність яскраво вираженої емоційно забарвленої лексики тощо [7]. При цьому важливо зосередити увагу на фундаментальному для стилістики понятті стилістичної норми, а також навчити їх виявляти анормативи й визначати їхні різновиди [8, с. 51]. Для реалізації означеної мети найбільш ефективними вважаємо завдання, що передбачають аналіз випадків функціонування стилістично несумісних слів. Нескладні дослідження доцільно проводити на матеріалі вироків у кримінальних справах, які містять виклад позиції відповідача, пояснення осіб, що беруть участь у справі, та інші докази, досліджені судом: «Він захотів випити спиртного, однак грошей на випивку в нього не було» (рішення № 82037745); «...о 8 год. зранку зайшов до сусіда ОСОБА_74 у магазин по водичку, однак не повідомив його про те, що в нього вдома мертвий ОСОБА_6, тобто він вказаний факт скривав» (рішення № 117699485); «Коли ОСОБА_2 перебуває у стані алкогольного сп'яніння то верзе якісь нісенітниці» (рішення № 24528055). У пропорованих фрагментах здобувачі можуть упевнено розпізнати стилістично марковані лексеми, уживання яких є нетиповим для офіційно-ділового стилю, та запропонувати більш доречні відповідники.

У процесі опанування фахової мови доцільно поглиблювати знання здобувачів про функціонування основних мовних засобів офіційно-ділового стилю – канцеляризмів, кліше та мовних штампів. Перші традиційно дефінують як слова, стійкі словосполучення, конструкції, властиві означеному вищому стилю, зокрема його юридичному підстилю; до кліше уналежнюють стандартні звороти,

регулярно повторювані в певних контекстах, а штампами називають типові, зручні для певних ситуацій формулювання [9, с. 345, с. 353]. Саме ці специфічні мовні одиниці надають текстам судових рішень нейтрального та шаблонного звучання. Наведемо приклади таких конструкцій: на підставі викладеного та керуючись ст. 371; усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій; керуючись корисливим мотивом; як передбачено ст. 65 КК України тощо; як встановлено у судовому засіданні; за таких обставин; суд дійшов до переконання; з урахуванням обставин тощо (рішення № 92508146).

Умотивованим є також використання фрагментів судових рішень під час студіювання понять літературної та національної мови. Зокрема їх можна залучити як ілюстративний матеріал до діалектної лексики: «Коли у нього поліцейський запитав хто телефонував до поліції, він відповів «газда» (рішення № 98777105); «...та в цей момент до них підбіг ОСОБА_9 вони почали штовхатися, внаслідок чого ОСОБА_5 вдарив її чоловіка дерев'яним дрином» (рішення № 111966072). Оскільки діалектизми вживаються в окремих говорах або наріччях й обмежені певною територією, здобувачам варто запропонувати скористатися відповідними лексикографічними джерелами для тлумачення значення виявлених місцевих назв: газда – діал. господар [10, с. 12], дрин – діал. палиця [11, с. 28]. При цьому необхідно звернути їхню увагу на те, що важливо уникати діалектів та жаргонізмів, крім випадків цитування матеріалів справи [12, с. 15].

Тексти судових рішень також можуть бути використані для підвищення орфографічної грамотності – складника загальної мовної культури, що формується в результаті вивчення теорії, свідомого засвоєння правописних правил і виконання системи тренувальних вправ [13, с. 176]. Однією з провідних причин анормативів вважається відсутність орфографічної пильності або її слабка сформованість [14], яка полягає в умінні швидко розпізнавати в тексті орфограми, а також виявляти порушення норми. Проілюструємо фрагментом тексту судового рішення, хоча й не виключаємо вірогідність технічного огріху: «Вона

проживає зі своєю родиною разом з матір'ю – ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_1», «...після подання даного позову до суду вона в зв'язку з укладанням шлюбу з ОСОБА_3 змінила прізвище...» (рішення № 17979230). Принагідно зауважимо, що в текстах судових рішень, попри значну роботу суддів в аспекті підвищення якості мовного оформлення текстів, спорадично трапляються різнопланові орфографічні анормативи, що потребують відповідного редагування: під'їжаючи, вткунув, не менше, в зв'язку (рішення № 111966072).

За спостереженням дослідників, найскладнішим у використанні автентичних юридичних текстів є розроблення завдань, оскільки оригінальні матеріали не призначені для навчання [5, с. 59]. Водночас саме вони можуть допомогти розширити знання здобувачів про ті мовні факти, що лише побіжно розглядаються під час занять. Так, судові рішення слугують важливим джерелом для лінгвістичного спостереження над типовими скороченнями: КПК України, КК України, КАС України, КУАП, ПДР України, ЦК України, ЖК України, ЦПК України тощо. У зв'язку з цим можна додатково запропонувати для ознайомлення Постанову ККС Верховного Суду в справі № 199/6058/18, у якій означено, що чинний Український правопис дозволяє вживати скорочені назви (аббревіатури), а Державним стандартом України скорочення слів в українській мові в бібліографічному описі (ДСТУ) визначені вимоги та правила скорочення (рішення № 91722813). Крім того, до цих матеріалів варто звертатися в разі відпрацювання навичок правильного покликання на нормативно-правові акти: відповідно до ч. 1 ст. 337 КПК України, згідно з вимогами п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України тощо.

Найбільш продуктивними тексти судових рішень є в аспекті вивчення лексичного масиву фаху. Насамперед увага має бути зосереджена на правничій термінології. Викладач може використовувати цілий спектр вправ та завдань для студіювання походження (питомі та запозичені), семантики (однозначні та багатозначні), системних зв'язків (родо-видові, синонімічні, антонімічні), граматичної структури (прості й складені), способів творення

(афіксація, словоскладання, змішаний тощо) виявлених термінів [15, с. 120–123]. Ще одним важливим параметром для спостереження вважається функційний. Так, здобувачам може бути запропоновано класифікувати терміни за сферами вживання: тільки в юриспруденції чи в загальному вжитку тощо. Також судові рішення можуть послугувати матеріалом для редагування багатьох лексичних аномативів: росіянізмів, тавтології, плеоназмів, уживання слів у невласливих значеннях.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу констатувати, що тексти судових рішень мають низку переваг (доступність, автентичність, широкий спектр форм) та можуть ефективно застосовуватися під час опанування тем зі стилістики, орфографії, лексикології. Водночас можливості судових рішень не вичерпуються означеними вище аспектами: надалі доцільно зосередити увагу на граматичному рівні мови, а також пунктуації.

Література

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 05.04.2024).
2. Schmidt W. Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprachen. *Sprachpflege*. 1969. Vol. 18. No. 1. S. 10–20.
3. Павлюк І.Б. Фахова комунікація, фаховий текст та його типи. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Сер. Філологічні науки (мовознавство)*. 2019. № 12. С. 165–169.
4. Царьова І. Сучасний український юридичний текст: лексико-дериваційна структура : монографія. Дніпро, 2020. 446 с.
5. Liuliene A., Metiūnienė R. Legal English and Adapted Legal Texts. *Santalka*. 2012. Vol. 20. P. 56–64.
6. Про доступ до судових рішень : Закон України від 22 грудня 2005 року № 3262-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> (дата звернення: 05.04.2024).
7. Макович Х.Я., Вербицька Л.О., Капітан Н.О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с.
8. Попович А. Методика навчання стилістики майбутніх учителів української мови і літератури в закладах вищої освіти : монографія. Кам'янець-Подільський, 2018. 376 с.
9. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови : навч. посіб. Київ, 2007. 360 с.
10. Словник української мови : в 11 томах / за ред. І. К. Білодіда. Київ, 1970–1980. Том 2. 1971. 550 с.
11. Сизько А.Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини. Дніпропетровськ, 1990. 100 с.
12. Написання судових рішень. Посібник для суддів / Р. Хофер, Н. Нетесайм. Київ, 2010. 55 с.
13. Хома О.М. Формування орфографічних умінь на уроках української мови в початковій школі. *Освітологічний дискурс*. 2015. № 3 (11). С. 270–279.
14. Добрицька О. Орфографічна компетентність як складова мовної компетентності учня. URL: <http://surl.li/rlspw> (дата звернення: 05.04.2024).
15. Шеремета Н. Правнича термінологія української мови та процеси творення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. Проблеми української термінології*. 2013. № 765. С. 120–123.

References

1. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi (2019). № 2704-VIII. (Accessed 25 April 2019) [On Supporting the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language dated April 25, 2019 No. 2704-VIII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> [in Ukrainian].
2. Schmidt, W. (1969). Charakter und gesellschaftliche Bedeutung der Fachsprachen [Character and social significance of specialised languages]. *Sprachpflege – Language maintenance*. 18. No. 1. S. 10–20 [in German].
3. Pavliuk, I.B. (2019). Fakhova komunikatsiia, fakhovyi tekst ta yoho typu [LSP communication, LSP texts and their types]. *Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka. Ser. Filolohichni nauky (movoznavstvo) – Research Journal of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University. Philology (Linguistics)*. № 12. S. 165–169 [in Ukrainian].
4. Tsareva, I. (2020). Suchasnyi ukrainskyi yurydychnyi tekst: leksyko-deryvatsiina struktura [Present day Ukrainian law text: lexico-derivational structure]. Dnipro. 446 s. [in Ukrainian]
5. Liuliene, A., & Metiūnienė, R. (2020). Legal English and Adapted Legal Texts. *Santalka*. Vol. 20. P. 56–64 [in English],

6. Pro dostup do sudovykh rishen (2006). № 3262-IV. (Accessed 22 December 2006) [On Access to Court Decisions dated December 22, 2006 No. 3262-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3262-15#Text> [in Ukrainian].
7. Makovych, Kh.Ya., Verbytska, L.O., & Kapitan, N.O. (2016). *Slovnyk terminiv i poniat z rytoryky* [Dictionary of Terms and Concepts in Rhetoric]. Lviv. 140 s. [in Ukrainian]
8. Popovych, A. (2018). *Metodyka navchannia stylistyky maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury v zakladakh vyshchoi osvity* [Methods of teaching stylistics to future teachers of Ukrainian language and literature in higher education institutions]. Kamianets-Podilskyi. 376 s. [in Ukrainian].
9. Matsko, L.I., & Kravets, L.V. (2007). *Kultura ukrainskoi fakhovoi movy* [Culture of the Ukrainian professional language]. Kyiv. 360 s. [in Ukrainian].
10. Bilodid, I.K. (Ed.). (1971). *Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh* [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes]. Kyiv. T. 2. 550 s. [in Ukrainian].
11. Syzko, A.T. (1990). *Slovnyk dialektnoi leksyky hovirok sil pivdenno-skhidnoi Poltavshchyny* [Dictionary of dialectal vocabulary of the villages of the south-eastern Poltava region]. Dnipropetrovsk. 100 s. [in Ukrainian].
12. Khofer, R., & Netesaim, N. (Eds.). (2010). *Napysannia sudovykh rishen. Posibnyk dlia suddiv* [Writing judgements. A guide for judges]. Kyiv. 55 s. [in Ukrainian].
13. Khoma, O.M. (2015). Formuvannia orfohrafichnykh umin na urokakh ukrainskoi movy v pochatkovii shkoli [Formation of spelling skills at Ukrainian language lessons in primary school]. *Osvitohichnyi dyskurs – Educational discourse*. № 3 (11). S. 270–279 [in Ukrainian].
14. Dobrytska, O. Orfohrafichna kompetentnist yak skladova movnoi kompetentnosti uchnia [Spelling competence as a component of a student's language competence]. Retrieved from <http://surl.li/rlspw> [in Ukrainian].
15. Sheremeta, N. (2013). Pravnycha terminolohiia ukrainskoi movy ta protsesy tvorennia [Legal terminology of the Ukrainian language and processes of creation]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Ser. Problemy ukrainskoi terminolohii – Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Problems of Ukrainian terminology*. № 765. S. 120–123 [in Ukrainian].